

Sebepleri ve Sonuçlarıyla 15/16 Haziran Büyük İşçi Direnişi Tuba ÖZHAZİNEDAR¹

Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 26.04.2022

Kabul Tarihi: 01.06.2022

Research Article

Article History

Date of Application: 26.04.2022

Acceptance Date: 01.06.2022

Özet

Dünya tarihinde işçi sınıfının ortaya çıkması yerleşik düzene geçişle birlikte ortaya çıkmıştır. Meydana gelen ekonomik ve sosyal gelişmeler işçinin tanımı belirginleştirmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte hem işçinin görev tanımı netleşmiştir, hem de sanayileşmenin hızla artması, işçi sayısında nicelikselsel bir büyümeye sebep olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın sonucunda ve akabinde meydana gelen Soğuk Savaş dönemi işçi hareketlerinin yoğunlukla yaşanmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte meydana gelen istihdam sorunu, ekonomik krizlerin yarattığı huzursuzluk işçi grevlerine neden olmuştur. İşçilerin hem nicel hem de nitel olarak büyümesi işçilerin örgütlenmesini sağlamış ve işçiler sendikalarla birlikler kurmaya başlamıştır. Bu bağlamda işçi örgütlenmesinin gelişim süreci incelenmiştir. Sendikalaşmayla birlikte başlayan işçi örgütlenmesi işçinin temel haklarının kazanımlarını hızlandırmış, hakların yasayla belirlenmesini sağlamıştır. İşçilerin her geçen gün bilinçlenmesi ve bilinç doğrultusunda haklarını talep etmesi hükümetleri endişelendirmiştir. Hükümetler, sendikaların haklarını kısıtlayacak bir dizi yasaları uygulama sokmak istemiş fakat beklemediği bir işçi direnişi ile karşılaşmıştır. İşçi sınıfının, sendikalar haklarının ve hareketlerinin tarihsel süreci göz önünde bulundurularak tartışmayı amaçlayan çalışma; bu doğrultuda 15/16 Haziran 1970'te gerçekleştirilen işçi grevlerinin ortaya çıkmasındaki süreçleri ele almıştır. Bu süreç içerisinde 15/16 Haziran olaylarının ortaya çıkmasındaki gelişmeleri ülkenin siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda grevlerin meydana gelmesinde, işçi hareketinin toplumsal diğer olaylarla doğrudan ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşçi, Grev, Yasa, Sendika, İşçi Eylemleri, 15/16 Haziran Olayları

15/16 June Great Labor Resistance with its Causes and Consequences

Abstract

The emergence of the worker in the history of the world appeared gradually with the transition to the established order, with the economic and social developments, the definition of the worker has become clear. With the industrial revolution, the job description of the worker became clear. The rapid increase in industrialization with the industrial revolution has led to a quantitative growth in the number of workers. II. The Cold War period that occurred as a result of and after World War II caused labor movements to occur with intensity. However, the employment problem that has occurred and the unrest caused by the economic crises have caused labor strikes. The growth of workers both quantitatively and qualitatively ensured the organization of workers and workers began to form trade union unions. In this context, the development process of labor organization is examined. The labor organization that started with the unionization accelerated the gains of the basic rights of the workers and ensured that the rights were determined by law. The awareness of the workers every day and the fact that they demand their rights in line with the consciousness has worried the governments. The governments wanted to introduce a set of laws that would restrict the rights of their unions, but they encountered resistance from workers that they did not expect. The study aimed to discuss the trade union rights and movements of the working class taking into account the historical process and addressed the processes in the emergence of the workers' strikes of June 15/16 1970 with this method. During this process, the developments in the emergence of the events of June 15/16 were considered taking into account the political, economic and social developments of the country. At the end of the study, it was concluded that the labor movement was directly related to other social events when strikes occurred.

Key Words: Workers, Strike, Law, Trade Union, Labor Actions, Events of June 15/16.

¹ Dr. Tuba Öz hazinedar, ORCID ID: 0000-0002-6396-8946, tozhazinedar@yahoo.com

1.Giriş

İnsanoğlu sırasıyla önce toplayıcılık ardından avcılık yapmış, daha sonra da tarımla uğraşmaya başlamıştır. Yerleşik düzene geçmeye başlamasıyla mülkiyet edinmiş, ekonomik ve sosyal gelişim göstermiş, bu gelişim farklı sınıfları ortaya çıkarmıştır. Başkasının yararına bedenini, kafa gücünü veya el becerisini kullanarak ücretle çalışan işçi sınıfı insanoğlunun mülkiyet kavramını geliştirmesinden sonra ortaya çıkmıştır. (Özdemir, 1992: 7). Sanayi Devrimi ile başlayan makineleşme insan hayatını her anlamda derinden sarsmıştır. İngiltere’de başlayan ardından tüm Avrupa’ya yayılan devrim, işçi sınıfının oluşumuna ve yapısına doğrudan etkide bulunmuştur. Fabrikaların, şirketlerin hızla büyümesiyle köylerden şehirlere yoğun bir göç dalgası meydana gelmiştir. Şehirlere mevcut işçi talebinden daha fazla işçinin gelmesi çalışma ve yaşam şartlarında sorunlar doğurmuştur. (Roberts, 2010: 446).

Şehirlerde toplumsal gelişmeler ve değişimler, önceki dönemlerden farklı göstermiştir. Böylece şehirler geniş bir işçi sınıfını ortaya çıkarmış, yeni yaşam ve çalışma koşulları yaratmıştır. Şehirlerde meydana gelen elverişsiz yaşam koşulları, sağlıksız beslenme, hızla artan ölümler, çalışma şartlarının zorlu bir hal almasına neden olmuştur. Öte yandan 14-15 saate kadar varan çalışma saatleri, işçilerin karın tokluğuna çalıştırılması ve işçi ücretlerin giderek düşürülmesi, devletin sosyal haklar ve diğer alanlarda etkinliğinin azalması işçileri arayışa itmiştir.(Harman, 2008: 326.) Uygulanan politikalar karşısında kendisini yalnız hisseden işçiler ilk etapta tepkilerini örgütsüz biçimde göstermiştir. Ekonomin arz talep dengesi içerisinde sürekli değişmesi, artan rekabet karşısında iş koşullarının daha da kötüleşmesi işçilerin tepkilerini büyütüştür.(Koca, 2020: 4536.)

Bu tepkiler ilk olarak makine kırıcılığı² biçiminde ortaya çıkmıştır. Hareket şiddetli cezalara rağmen işçiler arasında yaygınlık kazanmaya devam etmiştir. Sermayedarın nobranlığı karşısında emeğin, emekçinin direnmesi, sınıfsız ve sömürsüz bir toplum yaratılması için kitlesel eylemlerin temelini oluşturmuştur. Bu süreç içerisinde meydana gelen sosyo ekonomik hareketler ve bu hareketler doğrultusunda gerçekleşen işçi grevleri 15/16 Haziran büyük işçi direnişinin meydana gelmesinde tetikleyici olmuştur. (Şahin, 2010: 21.)

2. Sendikal Hareketlerin Gelişmesi

Giderek ağırlaşan çalışma ve yaşama koşulları karşısında işçi grevleri sıklıkla yaşanmaya başlamıştır. İşçiler arasında meydana gelen makine kırıcılığı hareketi işçileri ekonomik-politik hedefleri olan bir kitle haline getirmiştir. Ludistlere uygulanan devlet baskısıyla hareket bir süre sonra sönmüştür. İşçiler seslerini duyurabilmek için arayış içersine girmiş ve grev denen eylem biçimini bulmuşlardır. Grevle birlikte işçiler, ücretlerini artırmak, insanca yaşama koşullarına kavuşmak için, topluca işleri durdurarak işverenlere, istemlerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. (Koray, 2008: 82). İşçiler, yaşam koşullarını iyileştirmek ve haksızlıklara karşı ortak hareket edebilmek için önce yardımlaşma sandıkları sonra da dayanışma örgütleri oluşturmuşlardır. Bu örgütlenmeler, sendikal örgütlenmelere dönüşmüş, İşçilerin, işverene karşı çözüm arayışları sendikal birliklerle işçi eylemlerinin başarıya ulaşmasını sağlamıştır.(Taş, 2012: 64)

Sendikaların artması devletin işçilere müdahalesini meydana getirmiştir. Devletler, sendikaların birleşme merkezi haline gelmemesi için sendikaları sıkı takibe almış, birleşme yasalarını yürürlüğe sokmuştur. Yasalar her türlü birleşmeyi yasaklamış, birleşmeye katılan

² Luddizm; Teknoloji karşıtı bir harekettir.

kişilere üç yıldan üç aya kadar hapis ve ağır işte çalışma cezası verilmesi öngörülmüştür.(Işıklı, 1990: 158). Devletin yoğun baskıları karşısında grev ve direnişler sıklaşmış; işçinin direnci hızla yayılmıştır. Zamanla greve giden işçilere halkın da destek vermesiyle otoriter yönetimler derinden sarsılmıştır. İşçi hareketlerinin giderek güç kazanmasıyla işçiler büyük ulusal sendikalar oluşturmuştur. İşçiler, Örgütlü Meslek ve Emek Birlikleri Federasyonu altında birleşmişlerdir.(Kutlu, 2020:817).

İşçilerin örgütlenmesine karşı devlet güçleri tarafından önlemler alınmış, işçilerin örgüt kurmalarını engelleyen yasalar yürürlüğe girmiştir. İşçiler, bu yasaların yürürlükten kaldırılması için büyük bir mücadeleye girişmiş, eylemlerde binlercesi yaralanmış, hapisle cezalandırılmış ve idamla yargılanmıştır. İşçilerin mücadelesi sonucu bu yasaklar kaldırılabilmiştir. İşçiler bu eylemleriyle hem sendikaları örgütlemiş, güçlendirmiş hem de sendikaların daha da gelişmesini sağlamışlardır. (Nurdoğan, 2018: 81). Hukuksal bir zemine oturan sendikalar giderek daha güçlenmiştir. İşçilerin de bilinçlenmesiyle ülkeleri sarsan eylemler gerçekleştirilmiştir. Eylemlerle birçok kazanım yaşama geçirilmiş, işçilerin temel hakları kanunlarla güvence altına alınmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kurulmuş, "İşçi Hakları Bildirgesi" ilan edilmiş, eşit çalışma koşulları düzenlenmiştir. Fakat 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik bunalımı, bütün dengeleri işçiler aleyhine değiştirmiştir. (Yardımcı, İnce, Ekiz, 2018: 249.)

I. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen rejim değişiklikleri de işçilerin bu güne kadarki kazanımlarını sekteye uğratmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası faşizm yükselmeye başlamış, bu durum işçi hareketlerini engellemiştir. Otoriter yönetimler sendikaları kapatmış, birçok işçi önderini toplama kamplarına göndermiş yâda onları idam etmiştir. Öte yandan I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan bir diğer gelişme de kapitalizmin yaygınlık sahasını genişletmesi olmuştur. Böylece üretim standartlaştırılmış, merkezi örgütlenmeler kurulmuştur. Bu durum işsiz sayısını her geçen gün artırmıştır. Otoriter yönetimler işçi grevlerini baskılamaya çalışsa da dönemde meydana gelen gelişmeler grevlere neden olmuştur. Meydana gelen genel grevlerle, ülkeler hayli sarsılmış, işçi sınıfı verdiği mücadele ile hareketine ivme kazandırmıştır.(İrge, 2005: 66).

Artan işçi eylemleri karşısında devlet sendikaları denetim altına almıştır. Bir süre sonra sendikal yapılar siyasal partilerin arka bahçeleri durumuna getirilmiştir. Sendikalar, işçilerin haklarını korumaktan ziyade işverenin hakkını gözetir duruma gelmişlerdir. Aksi tutumda olanlar kapatılmıştır. Sendikal yapılar, iktisadi alanın örgütleri şeklinde yukarıdan aşağı devlet denetiminde oluşturulmuşlardır. 1929'da meydana gelen dünya ekonomik bunalımıyla, kapitalist ülkelerde ekonomik sorunlar meydana gelmiştir. Büyük bir işsizler ordusu ortaya çıkmış, üretim sahası daralmış, çoğu yerde de durmuştur. Meydana gelen ekonomik bunalımla dünyadaki dengeler derinden sarsılmış, geniş halk toplulukları sefalet içine düşmüştür. (Güngör, Aksöz, 2021: 36).

Dünyanın içine sürüklendiği büyük ekonomik buhran II. Dünya savaşının oluşmasına zemin hazırlamıştır. II. Dünya Savaşı 1939'dan 1945'e kadar sürmüş, insanlık tarihinin en ölümcül savaşı yaşanmıştır. Savaş esnasında işçi eylemleri, sendikal faaliyetler işgalci güçler tarafından yasaklanmıştır. Sendikal faaliyetlerde meydana gelen sınırlandırma 1945'ten sonra yeniden kurulmaya başlanmıştır. II Dünya Savaşı sırasında 1944'te yayınlanan Filedelfiya Bildirgesi ile ILO'un amaç ve hedefleri belirlenmiştir. Böylece ILO artık kendisini bireysel sözleşmelerle sınırlamamış, işçilerin örgütlenmesi, temel hak ve özgürlüklerini de kendisine baz almıştır.(Gülmez, 2005:564).

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni dünya düzeni, ülkelerin ekonomi politikalarında, bir değişim meydana getirmiş, bu değişim ülkelerarası güç dengesini bozmuştur. Ülkeler

değişimin etkilerini en az indirmek için yoğun çaba sarf etmiştir. Bu çaba dünyanın sömürü ilişkilerinin korunmasında işlev görmüştür. Buna rağmen savaş sonrası yaşanan ekonomik ve toplumsal sorunlar ülkelere ciddi sorunlar yaşatmış, bu sorunların esasını işçi sınıfı oluşturmuştur. Savaş sonrası işçi, işveren ve devlet arasındaki ilişkiler yeniden düzenlenmiştir. Tam istihdama dayalı, tam gün, kesintisiz ve sürekli çalışma, yığılmal ve istikrarlı bir üretim örgütlenmesi içerisinde sendikal yapılar güçlenmiştir.(Munck, 1995: 179). Sendikalar genellikle merkezi bürokratik bir yapıda örgütlenmiş, ulusal ve uluslar arası federasyonlaşma ve konfederasyonlaşma ile bürokratik merkezîyetçilik dünya bağlamında daha da güçlenmiştir. Soğuk Savaş döneminde de sendikalar ciddi sorunlarla karşılaşmış, kendi içerisinde rekabet yaşanmıştır. Soğuk Savaş döneminde komünist sistemin hâkim olduğu ülkelerde sendikal faaliyetleri sınırlandırılmıştır.(Millen,1968: 5)

3. Türkiye Cumhuriyeti'nde Sendikal Hareketlerin Gelişimi

Türkiye’de meydana gelen işçi eylemleri mevcut çalışma koşullarına duyulan tepkiyle başlamıştır. İşçilerin artan memnuniyetsizliği karşısında hükümet, 20 Nisan 1927’de İş Kanunu Layihasını yürürlüğe koymuştur. Bu kanunla hem ekonomik gelişmenin sağlanması, hem işçilerin üretim güçlerinin artırılması hem de işverenin güvence altına alınması düşünülmüştür. Böylece devletçi bir politika ile işçiler denetim altına alınmıştır. (Demir, 2007: 12.)

Ülkede meydana gelen ekonomik bunalım uygulanan devletçi politikalar ve devletin ekonomiyi kendi tekeline alması ülkede giderek artan bir gerilim meydana getirmiştir. Ortaya çıkan işçi eylemleri işçi ücretlerinin yetersiz olmasından kaynaklanmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen eylemlerle işten çıkarılmalar meydana gelmiş, bunun üzerine devlet ücretlerin ödenmesi ve korunması konusunda kanun değişikliğine gitmiştir. 1932’de ücret ve iş güvenliğini sağlayan düzenleme yapılmıştır. Düzenleme içerisinde işçilere sendikaya üye olma, grev ve lokavt hakkı da verilmiş fakat uygulanmasına olanak tanınmamıştır.(Talas 1975: 839.) Ülkedeki sanayileşmenin artmasıyla işçi sayısı da artmış ve yürürlükte olan düzenlemeler işçilerin sorunlarını çözemez olmuştur. İşçi ve işveren arasındaki ilişkileri kapsamlı olarak düzenlenmesi için 1936 yılında İş Kanununun esaslarını düzenleyen yasa Mecliste kabul edilmiştir. Fakat yasa işçinin temel hakları olan grev ve lokavtı kapsamına dâhil etmemiştir.(Aktay, 1993: 25.)

İş Kanunu yasasından sonra tek parti hükümeti son olarak 1938 yılında sendikalaşmayı engelleyen “Cemiyetler Kanunu”nu yürürlüğe koymuştur. Bu kanuna göre herhangi bir cemiyet hukuki olarak varlık gösterebilmek için bulunduğu bölgenin en yüksek mülki amirinin onayına ihtiyaç duymaktadır. Daha sonra ilgili belge Dâhiliye Vekâletinin iznine tabiidir. Bu kanun aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına dayanan cemiyetler kurulmasını yasaklamıştır.(Tekerek, 2020:194.)

3.1. Çok Partili Hayata Geçişle Birlikte Sendikal Hareketlerin Gelişmesi

Dünyada yaşanan gelişmeler karşısında Türkiye de kayıtsız kalamamış, değişen dünya koşullarına uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Bunun için kanunlarında ve uygulamalarında düzenlemeler gerçekleştirmiştir. 1946’da Cemiyetler Kanununda değişikliğe gidilerek “sınıf adına ve esasına” göre dernek kurma yasağı kaldırılmıştır. Maddenin kaldırılmasıyla sol partilerin ve sendikaların kurulması sağlanmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir başta olmak üzere ülkenin pek çok illerinde sendikalar kurulmuştur.(Disk Tarihi, Kuruluş- Diriliş- Varoluş- 1967-1975, 2020: 39.)

Cemiyet kanununda yapılan değişiklikle siyasi parti kurma yasağı ortadan kalkmış, böylelikle iki sosyalist partinin kurulmasına imkân tanınmıştır. Bu kanun değişikliği ile sol partiler yasal zeminde varlık mücadelesine başlamıştır. 14 Mayıs 1946’da Türkiye Sosyalist

Partisi ve 20 Haziran 1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kurulmuştur. Sendikalar bu iki sosyalist parti tarafından örgütlenmiştir. Artan işçi örgütlenmeleri hükümeti harekete geçirmiş ve 1946'da sendika ve sosyalist partiler, bütün işçi kuruluşları İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmış, yöneticileri mahkemelerde yargılanmıştır.(Koca, 2017: 81.)

1947'de artan ekonomik kriz yaşam koşullarını oldukça zorlaştırmış, işçi hareketlerinin en önemli dinamikleri meydana gelmiştir. İşçiler, işverene ve devlete karşı eylemlere başlamıştır. İşçilerin yasalara ve uygulamalara karşı gösterdiği dirençle 20 Şubat 1947'de 5018 Sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendikal Birlikler Kanunu yürürlüğe girmiştir.(Mahiroğulları, 2015: 66.) Bu kanunla birlikte işçiler grev ve toplu sözleşme hakkını elde etmişlerdir. 1948 Eskişehir Devlet Demir Yolları İşçileri Sendikası kurulmuş, ardından 1949 yılında Sivas'ta ve İzmir'de sendika kurulmuştur. (Mahiroğulları, Başel, 2016: 3.) Sendikalaşan işçilere hükümet tarafından baskı ve şiddet uygulanmış, uygulamalar muhalefette olan DP tarafından oldukça eleştirilmiştir. DP, 1949'da işçilerin sendikal haklarının tanınacağına dair program hazırlamıştır. (Kanca, 2012: 51).

1949 yılında Yaşlılık Sigortası sistemi kabul edilmiş, bu kanun ile toplumun tüm bireyleri ayrıma tabii tutulmaksızın ekonomik ve sosyal haklar bakımından eşitlenmiştir. Aynı yıl sendikalaşma hızlanmış, yerel sendikalar ve bölgesel birlikler biçiminde sendikalar ortaya çıkmıştır. İllerde değişik meslek alanlarına göre kurulan sendikalar birleşmiştir. (Savcı, 1953:166.) 1950 yılı itibarıyla ülkede pek çok alanda düzenlemeler gerçekleştirilmiş, işçinin temel hakları tanınmıştır. İlk olarak sendikalara toplu iş ihtilafı çıkarma hakkı verilmiştir. (Mahiroğulları, 2001: 164.) 1951 yılında Petrol-İş, İstanbul Yakıt İşçileri Sendikası, Haydarpaşa Devlet Demir Yolları İşçileri Sendikası ile İş Mahkemeleri kurulmuştur. Böylece, bireysel işçi haklarına ilişkin önemli adımlar atılmış, fakat toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavtın esasları kabul edilmemiştir. Bunun yanında sendikalara siyasi yasak uygulanmış ve sendikalar sosyal bir denetim aracı olarak kullanılmıştır.(Pıçak, Kadah, 2017: 207.)

4. 15/16 Haziran Olaylarını Meydana Getiren Gelişmeler

DP Hükümeti tarafından yürürlüğe konulan 5018 Sayılı Sendikalar Kanunu, sendikaların siyasi faaliyetini kesin olarak yasaklamıştır. Yasağa uymayan sendikalar DP iktidarı, tarafından yakın takibe alınmış ve haklarında yasal işlem başlatılmıştır. Hükümet, sendikaların en küçük faaliyetlerini siyaset olarak niteleyip yasaklamış, bu yüzden sendikalar siyasi partilere mesafeli yaklaşmıştır. Sendikalar ancak kendi misyonları doğrultusunda faaliyette bulunabilmişlerdir. (Saymen, 1954: 155.) Sendikaların faaliyetlerinin son derece sınırlı olması işçinin temel haklarını korumada sıkıntı yaratmaya başlamış, bu durum mevcut sendikaları birleşmek için harekete geçirmiştir. 1947'de kabul edilen yasa ile birlikte meydana getirilen sendikalar, birlikler ve federasyonlar konfederasyon çatısı altında toplanabilmişlerdir. (Tuna,1966:294) Konfederasyonlaşma ile 31 Temmuz 1952 tarihinde Türk-İş kurulmuştur. Böylece işçileri resmi mercilere karşı temsil edecek bir yapı teşekkül etmiştir. Bu durum Türk sendikacılık tarihinde bir dönüm noktası meydana getirmiştir. Türk-İş'in kurulması hem sendikal örgütlenme açısından hem de Türkiye işçi tarihi açısından oldukça önem teşkil etmiştir. (Yıldırım, 2018: 59.) 1952'de Basın-İş Kanunu, 1954'te Deniz-İş Kanunu ile basın mensuplarına ve deniz adamlarına sendikalaşma hakkı tanınmış, özel teşebbüse dayalı sanayileşme hızlanmıştır. (Gemici, Gemici, 2017: 273).

Sendikalara yasal statü kazandırılmasına karşın toplu sözleşme ve grev hakkı kanunda yer almamıştır. Grev ve toplu sözleşme hakkı 1960 darbesinden sonra hazırlanan 1961 Anayasası ile tanınmıştır. 1960 darbesi sonrası yönetime el koyan askeri cunta, toplu sözleşme ve grev hakkını açıkça tanımamasına karşın, gerekli diğer yasal düzenlemeleri hayata geçirmemiştir. 1961 Anayasası ile sendikal haklar ilk kez anayasanın teminatı altına alınmıştır.(Makal, 2011: 269-287.) Sosyal ve iktisadi haklar tanınmış, sendikal örgütlenme, grev ve toplu sözleşme hakkı tanınarak sendikacılık yasal statüye kavuşturulmuştur. Söz konusu haklar, 1963'te 274 ve 275 sayılı Kanunlarla düzenlenmiştir. 1961 Anayasası ile ilk kez Türkiye cumhuriyet Devleti, sosyal bir devlet olarak tanımlanmış ve işçilerin kolektif hakları (sendika, toplu sözleşme ve grev) güvence altına alınmıştır. Böylece işçiler sendikal ve politik alanlarda ekonomik ve sosyal haklarını önemli ölçüde geliştirmişlerdir.(Tanör, 2000:235.)

İşçiler 1960-1980 döneminde hem sayısal olarak hem de niteliksel olarak artış göstermiştir. Bu sebeple bu dönem sendikalar açısından da oldukça hareketli geçmiştir. Özellikle 61 Anayasası'nın tanımış olduğu temel hak ve hürriyetler Türkiye işçi eylemlerinde ve sendikalaşmada önemli bir ivme kazandırmıştır. Bu dönemde sanayileşmenin artmasıyla işçi sayısı da artmış ve beraberinde pek çok sorunu da getirmiştir.(Yazıcı, 1996: 54.) 1960'larda başlayan işçilerin istihdam edilme sorunu işçiler arasında giderek artan bir hoşnutsuzluğa sebep olmuş, bu durum çalışma ve sosyal hayatı etkileyen pek çok olaylara sebebiyet vermiştir. Bu dönemde meydana gelen işçi eylemleriyle ülke derinden sarsılmış, işçiler Türkiye tarihine damgasını vurmuştur.(Turgay, 2017: s.255). İşçi eylemlerinin temelinde işçilerin karın tokluğuna çalışması, sağlıksız çalışma koşulları, işverenlerin tahakkümü ve grev hakkı başlıca sebepleri oluşturmuştur. 25 Kasım 1961'de beş bin Sümerbank işçisinin yalınayak adalet yürüyüşü işçi direnişinin simgesi olmuştur. Meydana gelen grevler işçi mücadelesinin dönüm noktasını oluşturmuş, işçilerin ileriye dönük pek çok hakkının elde edilmesini sağlamıştır. (Koçak, Çelik, 2016: 657.)

Bu bağlamda 1961'de meydana gelen Saraçhane mitingi işçinin geleceğine dair yarattığı umut ile kendini göstermiştir. Saraçhane mitingi ile Cumhuriyet tarihinin ilk işçi mitingi gerçekleştirilmiş, miting işçi mücadelesinin dönüm noktasını oluşturmuştur. Yüz bin civarında sanayi işçinin katıldığı eylemle işçiler sosyal-sınıfsal yapıda bir dönüşüm gerçekleştirmişlerdir. İşçiler grev ve toplu iş sözleşmeleri yasalarının yürürlüğe girmesini istemiştir. (Tercüman, 31 Aralık 1961,s.1) Bu mitingle işçiler hem örgütlenme haklarına sahip çıkmış hem de grev ve toplu sözleşme taleplerini dile getirmişlerdir. Saraçhane mitingi DİSK'in kurulmasına zemin oluşturmuş, işçi sınıfının kararlılığı ve özgüvenini artırıcı bir etki yaratmıştır. (Koçak, Çelik, 2016: 650.)

Saraçhane Mitingi'nin ardından, 25 Kasım 1961'de İzmir'de gerçekleştirilen 3 Mayıs 1962'de, Yapı-İş Sendikasının Zonguldak Ereğlisi'nde düzenlediği miting, 12-13 Ağustos 1962'de işçilerin işlerine son verilmesine dair gerçekleştirilen grevler 1961-1963 döneminde yaşanan belli başlı işçi hareketleri olmuştur. (Kim, 30 Kasım 1961, s.25.) Bundan sonra gerçekleştirilen eylemler işçilerin kazanılmış haklarının ellerinden alınmasına duyulan tepkiden kaynaklanmıştır. İşverenin işçiden yüksek performans beklemesine karşın, işçinin ikramiyesine el konulması, itiraz eden işçilerin görevlerine son verilmesi, dinlenme saatlerinin kısıtlanması işçileri harekete geçirmiştir. Bu sebepler göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen Kavel direnişi; işçinin hem nitelik hem nicelik olarak varlık gösterdiği bir direniş meydanı getirmiştir.(Koç, 2010: 231.)

1963'de gerçekleştirilen Kavel Direnişi işçi tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Kavel direnişi işçilere toplu sözleşme ve grev hakkının tanınmasını sağlamıştır. Kavel Kablo Fabrikası'ndaki işçilerin üzerindeki denetimin artması, fazla mesai, kıdem esasına göre

verilen yıllık ikramiyelerin kaldırılması ve sendikadan istifa etmeleri yönündeki baskılar sebebiyle Türk-İş'e bağlı Maden-İş Sendikası'na üye 170 işçinin sabrını taşımıştır. (Kim, 8 Mart 1963, s.23.) Bunun üzerine Maden-İş, işverenle görüşmelere başlamış, fakat işverenin nobran tutumu üzerine işçiler, işi bırakmıştır. 28 Ocak 1963'te başlayan iş bırakma ve direniş eylemi 36 gün sürmüştür. İşçilerin grev hakkı, 275 sayılı "Toplu İş sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanununun" yasalara geçmesiyle tanınmıştır. Ayrıca 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanununun geçici 3. maddesinde yer alan "Bazı Suçların Affı" başlıklı düzenleme, doğrudan Kavel işçileri için çıkarılmıştır.(Aydın, 2010: 145.)

Grevin sonunda işçilerin kazanılmış hakları iade edilmiştir. Bu sebeple Kavel direnişi bir hak direnişi olarak Türkiye işçi tarihine damgasını vurmuştur. Kavel direnişiyle birlikte 18 Şubat 1963'de Grev ve Toplu Sözleşme Kanunu kabul edilerek anayasada yer almıştır. Sendikal hakların kazanılması bakımından Kavel direnişini oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur. (Aydın, 2010:141). Kavel direnişi sonrası işçilerin hak mücadelesi daha da bilinçlenmiştir. Kurulan örgütlü yapılarla gerçekleştirilen eylemler, çok yönlü ve sonuçları ile ülke tarihini derinden etkileyen olaylar meydana getirmiştir. 1965 Kozlu Direnişi, 1966 Paşabahçe Grevi, 1967'de DİSK'in kurulması ile işçi mücadelesi keskinleşmiş, İşçiler arasında örgütlenme bilincini hayli artırmıştır. (Çelik, Aydın, 2006: 12.)

Dünya 1968 yılı ile bambaşka bir evreye girmiş, yükselen öğrenci eylemleriyle birlikte fabrika işgalleri de hayli artmıştır. 1961 Anayasası'nın tanımış olduğu temel hak ve hürriyetler ülkenin demokratik hukuk devleti olmasını sağlamıştır. Sol düşüncenin hızla yaygınlık kazanması Türkiye'nin sosyal, düşünsel dünyasında önemli gelişmeleri sağlamıştır. Ülkede bir güç haline gelen gençler büyük siyasal olayların yaşanmasını sağlamışlardır.(Selçuk, Koca, 2022: 71.) TİP'in kuruluşu ile siyasallaşmaya çalışan sendikal hareket, DİSK'in kuruluşu ile birlikte yeni bir ivme yakalamıştır. Devlete bağlı kurulan Türk-İş ile işçi mücadelesinin verilemeyeceğine kanaat getiren DİSK, bir arayış içerisine girmiştir.(Göktürk, 2020: 327.)

Ülkenin siyasi ve sosyal anlamda değişim geçirdiği köyden kentlere yoğun göçlerin yaşandığı bir dönemde DİSK kurulmuştur. Kapitalizmin hissedilir ölçüde yaygınlık kazandığı bir dönemde kurulan DİSK, işçi eylemlerinde merkez olmuş, dönemi derinden sarsmıştır. Böylece DİSK işçi sendikacılığının temsilciliğini üstlenmiştir. (Şafak, 2018:685.) 12 Şubat 1967'de Maden-İş, Lastik-İş ve Basın-İş sendikaları Türk-İş'ten ayrılmaya karar vermiş ve konfederasyonlaşma sürecini başlatmıştır. 13 Şubat 1967'de Bağımsız Gıda-İş Sendikası ile Türk Maden-İş Sendikasının da katılımı ile DİSK, Kemal Türker başkanlığında kurulmuştur.(Koray, 1994: 176.)

DİSK'in kurulmasıyla ülkede pek çok işçi eylemi gerçekleştirilmiştir. DİSK, 24 Haziran 1967 tarihli İş Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması için protesto gösterisi tertiplemiştir. Çok sayıda işçi Ankara'da Tandoğan Meydanı'nda toplanmış ve kitlesel bir eylem gerçekleştirmiştir. 6 ve 7 Şubat 1968'de Zonguldak'ın Kozlu ve Üzülmaz bölgelerindeki 25.000 işçi toplu sözleşmelerden sonuç alınamaması üzerine Şubattan itibaren iş bırakmıştır. Polisin müdahil olduğu eylemlerde çok sayıda işçi yaralanmış, iki maden işçisi ve bir polis memuru hayatını kaybetmiştir. Eylemler 21 Şubat'ta imzalanan toplu sözleşme ile sona ermiştir. (DİSK Devrimci Sendikaların Sesi, 3 Mayıs 1976, s.1.)

4 Temmuz 1968'de Derby Lastik işçileri, işverenlerin kendilerine dayattığı toplu sözleşme ve sendikaya karşı ayaklanarak fabrikayı işgal etmişlerdir. 6 gün ve gece aralıksız süren işgal, Türkiye tarihinde fabrika işgallerini başlatmıştır. Bu işgaller işçileri fabrikatörler karşısında güçlü bir noktaya getirmiştir. İşgalin neticesinde işçiler hem toplu sözleşme hakkını kazanmış hem de Lastik-İş Sendikası fabrikada yetkili sendika olarak tanınmıştır.(

Cumhuriyet Gazetesi, 5 Temmuz 1968, s.1.) Derby'nin işgali diğer fabrikadaki işçileri cesaretlendirmiştir. Derby'nin işgalini, Singer, Demir Döküm, Sungurlar, Kazan, Altınel Pres Sanayi, Kavel Kablo, Emayetaş fabrikalarında gerçekleştirilen işgaller izlemiştir. (Özgür Balkılıç, 2017: 32)

11 Ocak 1969'da Singer fabrikası işçileri ile OLEYİS işçileri DİSK'e üye olabilmek, işten çıkarmaları durdurmak ve çalışma süresini düzenlemek için grev başlatmıştır. OLEYİS işçilerinin grevi ile Türkiye tarihinde ilk kez bir sinema greve gitmiştir. Grev 26 Ocak 1969'a kadar devam etmiştir.(Tercüman Gazetesi, 11 Ocak 1969, s.1.) 13 Haziran 1969'da Çorum Özel İdaresi'ne bağlı Alpagut Linyit İşletmesi'nde başlayan işgal işçilerin madene el koymasıyla bambaşka bir noktaya evrilmiştir. 13 Haziran 1969'da Çorum Alpagut linyit işletmesinde çalışan maden işçileri ücretlerini alamadıkları için ocakların işletmesine el koymuştur. (Yeni Gün Gazetesi, 14 Haziran 1969, s.1). 34 gün süren işgal 16 Temmuz 1969'da jandarma müdahalesi ile son bulmuştur. Alpagut Linyit İşletmesi'nde gerçekleştirilen eylemle işçilerin fabrikalardaki denetim gücü önemli ölçüde mesafe kat etmiştir. Bu eylemle işçiler nasıl bir çalışma ortamı istediklerini ortaya koymuşlardır. Bu sebeple Alpagut eylemi işçi tarihi açısından son derece önem arz etmiştir.(Çeçen, 1973:141.)

Demirdöküm işçileri işverenden işçi temsilcilerine baskı yapmamasını, ödenmeyen maaşlarının bir an önce ödenmesini ve maaşlarına zam yapılmasını talep etmiştir. Taleplerinin reddilmesi üzerine işçiler 31 Temmuz gecesi fabrikayı işgal etmiş, 1 Ağustos 1969'da Türk Demir Döküm fabrikasında çalışan Maden-İş üyesi işçiler greve gitmiştir. 6 gün süren direnişin ardından toplu sözleşme görüşmelerinin sürüncemede bırakılması nedeniyle fabrikayı işgal etmiştir. İşgal üzerine 5 Ağustosta fabrikanın elektriği, suyu kesilmiş fakat işçi direnişi kırılmamıştır. Bunun üzerine 6 Ağustosta fabrika kolluk gücü tarafından ablukaya alınmış, DİSK'in araya girmesiyle mutabakat sağlanmıştır. 19 Ağustos'ta Koç Holding ile Maden-İş arasında bir protokol imzalanmıştır.(Ant Dergisi, 12 Ağustos 1969, s.1.)

İşçi direnişi 1970'ten itibaren hızla yükselmeye başlamıştır. 29 Nisan 1970'de Günterm Isı Sanayi fabrikasında çalışan 80 işçi maaşlarını, kıdem tazminatlarını alamadıkları için greve gitmiştir. 9 Haziran 1970'te sonra eren grev 40 gün sürmüş, grevin ardından direnişi kazanan işçiler; işgalleri sayesinde fabrikalarında özyönetim hakkını kazanmışlardır. Bundan sonra patronsuz üretim gerçekleştirilmiş, işçiler fabrikayı kendileri için çalıştırmaya başlayarak gecikmiş ödemelerini tahsil etmişlerdir. Ankara'daki belediye işçileri Ankara Bölge Çalışma Müdürlüğü'nü işgal ederek Türkiye'de öz-yönetim deneyimini gerçekleştirmişlerdir. 15-16 Haziran olaylarından sonraki sıkıyönetime kadar İşçiler, "patronsuz üretimi" gerçekleştirmişlerdir. Sıkıyönetimden sonra işçiler fabrikadan dışarı çıkarılmış ve eylemlerine son verilmiştir.(Kayhan, 2015: 35)

4.1.- 15/16 Haziran Olayları

1970'te ülkede büyük bir ekonomik kriz meydana gelmiş, büyüme oranı oldukça düşmüş, enflasyon oranı yükselerek yoğun bir işsiz nüfusu ortaya çıkarmıştır. Bu durum ülke yönetimine olan inancı derinden sarsmış, siyasi istikrarsızlığın getirmiş olduğu buhran yönetimi askerin baskısına maruz bırakmıştır. Ülkenin sosyo-ekonomik buhranı pek çok kesimi hareket sevk etmiş, yoğun öğrenci eylemlerinin yaşandığı dönemde işçiler de kitleler halinde sokaklara çıkmıştır. (Turan,2011: 65) Artan öğrenci muhalefeti işçi grevleri ve asker baskısı karşısında AP Hükümeti Anayasa'da temel hak ve hürriyetleri kısıtlayıcı düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Anayasa Nizamını Koruma Kanunu adı altında yapılan düzenleme ile eylemcilere cezai yaptırım uygulaması hayata geçirilmiştir. Antidemokratik

hükümler içeren kanunname muhalefet tarafından tepkiyle karşılanmıştır. (Akman, 2009: 73)

DİSK'in kurulmasıyla işçi direnişçi güçlenmiştir. DİSK diğer sendikaların yapmadığını yapmış ve işçi için samimi bir şekilde mücadele etmiştir. İşçiye yönelen baskı ve şiddete karşı işçiyle birlikte direniş gösteren DİSK, örgütlü yapısıyla işçileri ayağa kaldıran bir sendika haline gelmiştir. DİSK'in hızlı büyümesiyle birlikte işçilerin temel haklarını elde etmedeki kazanımları da büyümüştür. DİSK'in mücadelesi işçilerin ve işyeri temsilcilerinin öne çıkmasını sağlamış, işçilerin yaşam standardı yükseltilmiştir.(İleri, 2015, :217). İşçilerin örgütlenmesi ve bilinçlenmesi her geçen gün artmıştır. İşçilerin sendika seçme konusundaki özgürlük talepleri hükümeti zor durumda bırakmıştır. Bu durum AP hükümetini, askeriye, bürokrasiyi ve Türk-İş yönetimini telaşlandırmıştır. Hükümet eylemlerin önünü almak için çeşitli tedbirler alma yoluna gitmiştir. İlk olarak işçi ücretlerinin düzenlenmesi için toplu sözleşme hakkında kısıtlamaya gidilmiş, ardından DİSK'in kapatılması için yasa değişikliği yapılmıştır. Yapılan yasa değişikliği ile işçiler direniş kararı almış ve kitlesel gösteriler meydana getirmiştir. (Güzel, 2008:201).

İşçilerin ve öğrencilerin direnişinde DİSK'in önemli bir desteğinin olması Türk-İş yönetiminin tutum değiştirmesine neden olmuştur. Türk-İş'in tutum değiştirmesi üzerine hükümet kolları sıvamış ve 1970'te 274 sayılı sendikalar kanununda değişik yapmak için düğmeye basmıştır. Böylece sendikaların, sendika birliklerinin, federasyonların, konfederasyonların kuruluş ve koşullarının tanzimi sağlanmıştır. Hükümet yasa değişikliği ile DİSK'in kapatılması için düğmeye başlamış, böylelikle işçilerin sendikalarla örgütlenmesinde kısıtlama sağlamak için hazırlıklara başlamıştır. (Çelik, 2018: 648.) İşçilerin temel haklarında meydana gelen kısıtlama yasası kuvvetli bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. TİP, yasanın yürürlükten geçmesini engellemek için hukuki bir mücadele başlatmıştır. TİP, 26 Şubat' 1970'te DİSK ile birlikte düzenlemiş olduğu yasa önerisini Meclis'e sunmuştur. Yasanın reddi işçileri harekete geçirmiştir.(Karataş, 2020:1957)

Sendikaların değişikliğini sağlayacak anayasanın 274 ve 275 maddeleri Türk-iş desteğiyle değiştirilmiştir. Bu değişiklikle işçilerin hakları önemli ölçüde kısıtlanmış, işçilerin sendika seçme özgürlüğünü ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle DİSK etkisiz hale getirilmeye çalışılmıştır. Bunun üzerine DİSK yöneticileri 14 Haziran 1970'te bir araya gelmiş, yapılan düzenlemenin protesto edilmesi konusunda mutabakata varmışlardır. İşçiler bütün kararlılıklarıyla DİSK'in yanında olmuş, yasaya karşı büyük bir direniş gerçekleştirmiştir.(Eyrenci,1984: 24.) DİSK'in, TİP'in, CHP'nin ve bazı Türk-iş yetkililerinin toplumsal muhalefeti desteklemesiyle TBMM kanunu geri çekmek zorunda kalmıştır. Kanunun çekilmesinde işçilerin direnişinin yanı sıra öğrencilerin de direniş ve işgalleri etkili olmuştur. (Göktürk, 2020:330)

Tasarının Meclis'te kabul edilmesinden sonra işçiler, sendikalarına ve özgürlüklerine sahip çıkarak 15-16 Haziran 1970'te ülkeyi sarsan bir direniş başlatmışlardır. 15 Haziran sabahı 70 bin işçi ile başlayan direniş kısa sürede bir sinerji etkisi yaratarak tüm ülkeye yayılmış ve akabinde fabrika işgalleri gerçekleştirilmiştir. İşçiler, ülke tarihinin en büyük direnişini gerçekleştirmişlerdir.(Tercüman Gazetesi, 15 Haziran 1970, s.1.) DİSK'in çağrısıyla işçiler 15-16 Haziran'da eylemlere başlamış, ülkedeki çeşitli fabrikalarda üretimleri durdurmuş ve kent merkezlerinde toplanarak yürüyüşe geçmişlerdir. Türkiye tarihinde ilk defa böyle bir grev gerçekleştirilmiştir. Hükümet tedbir amaçlı Haliç üzerinde yer alan o zamanki iki köprüyü de açtırarak, işçi grubunun birleşmesi önlemeye çalışmış, boğaz'da vapur ve motor ulaşımı kesilmiştir.(Milliyet Gazetesi, 15 Haziran 1970, s.1.)

4.1.1. 15 Haziran 1970

15 Haziran sabahı Maden-İş, Lastik-İş, Kimya-İş, Gıda-İş ve Basın-İş'e bağlı iş yerlerinde işçiler iş başı yapmamış, ardından işçiler fabrikaları boşaltarak direnişe başlamıştır. İşçiler, bölgedeki diğer işçilerle birleşerek büyük bir kortej oluşturmuş, kitlesel bir direnişle yasayı protesto etmişlerdir. 15-16 Haziran 1970'te İstanbul'da gerçekleştirilen işçi eylemleri Türkiye tarihinin en büyük ve en kitlesel direnişi olmuştur. 1969 başlayan ekonomik krizin yarattığı gerginlik, 15 Haziran 1970'te kitlesel gösteriye dönüşmüştür. İşçiler 15 Haziran 1970'te İstanbul'un belli noktalarında direnişe geçmiştir.(Cumhuriyet Gazetesi, 15 Haziran 1970, s.1.)

Otosan, ECA, Singer, Tekel işçileri Ankara Asfaltından yola çıkarak Kartal'a ulaşmış, Çayırova ve Tuzla'daki işçilerle birleşmiştir. Otosan ve DMO işçilerinin de katılımıyla büyük bir kortej oluşturan işçiler, Yıldız Tabya bölgesine doğru hareketlenmişlerdir. Yürüyüş esnasında gözaltına alınan işçilerin serbest bırakılması için Eyüp Emniyet binası abluka altına alınmış ve işçilerin serbest bırakılması sağlanmıştır. (Öztürk, 2001:215-216) Kavel, Türkkay, Beldesan, Tekfen, Türk Philips ve Profilo işçileri fabrikalarda çalışmayı sonlandırmış ve eylemlere dâhil olmuşlardır. Avrupa Yakası'nda ise 15 Haziran 1970'te, Bakırköy-Topkapı-Sağmalcılar güzergâhında yürüyüş yapılmıştır. 15 Haziran günü, DİSK üyesi sendikaların örgütlü olduğu işyerlerinin neredeyse tamamında üretim durmuştur.(Metalürji, 2015: 41.)

15 Haziran işçi direnişinin ilk günü oldukça sarsıcı bir etki bırakmıştır. İlk günün sonunda fabrika önlerinde, kent merkezlerinde toplanan işçiler eylemlerini 17.00'ye kadar sürmüştür. Eylemlerin birinci gününde 117 işyerinden 70 bin işçi greve katılmış, bazı yerlerde işçiler polis engeliyle karşılaşmış, yer yer iki grup arasında çatışmalar yaşanmıştır. Buna rağmen eylemlerde işçinin dirayeti kırılmamıştır. 15 Haziran'a damgasını vuran eylem dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in kardeşi Şevket Demirel'in ortak olduğu Kartal'daki Haymak Fabrikası'nda yaşanmıştır. (Günaydın Gazetesi, 16 Haziran 1970, s.1.) Otosan, DMO, Silvan, Singer, ECA Presdöküm ve Tekel işçileri Haymak fabrikasının önünde toplanmışlardır. Polisin işçileri engelleyip dağıtmak istemesi üzerine olaylar meydana gelmiştir. İşçiler fabrikayı işgal etmiş ve polisleri etkisiz hale getirmişlerdir. Bunun üzerine Haymak Fabrikası tank ve zırhlı araçlarla kuşatılmıştır. (Milliyet Gazetesi, 15 Haziran 1970, s.1)

4.1.2. 16 Haziran 1970

16 Haziran'da gerçekleştirilen işçi yürüyüşü ile direniş daha da kuvvetlenmiştir. 16 Haziran sabahı daha coşkun bir kitle halinde işçiler sabahın erken saatleriyle birlikte sokaklara akmaya başlamışlardır. İşçiler, Topkapı istikametine doğru yürüyüşe geçmiş, Aksaray'dan Sultanahmet'e, oradan Cağaloğlu ve Eminönü'ne doğru gelmişlerdir. Hükümetin direktifi doğrultusunda Valilik önlemler olarak işçi direnişini kırmaya çalışmıştır. İşçilerin Haliç'e doğru gelmesi üzerine iki köprü de açtırılmış ve işçilerin Beyoğlu'na yürüyüşü engellenilmiştir. Bunun üzerine işçiler Taksim Meydanı'na doğru yürüyüşe geçmişlerdir. (Aydın, 2003: 395.)

Taksim Meydanına doğru harekete geçmek isteyen işçiler toplum polisi tarafından engellenilmiş yürüyüş kollarının birleşmesini önlemek için Haliç'in iki yakasını bağlayan Galata ve Atatürk köprüleri açılarak trafiğe kapatılmıştır. Bunun üzerine işçiler Bakırköy, Bayrampaşa ve Gaziosmanpaşa olmak üzere üç koldan gelip, Maltepe Gümüşsuyu Caddesi'nde Auer Fabrikası önünde birleşerek Topkapı'ya doğru yönelmişlerdir. (Ateşoğulları, 2003: 38-39) İşçilerin yürüyüşü askeri barikatlarla defalarca kesilmiş, buna rağmen işçinin direnci kırılmamıştır. İşçi dirayetinde en önemli rolü kadın işçiler

üstlenmiştir. Kadın işçilere polisin sert müdahalesi olaylarının yönünü değiştirmiştir.(Aydın, 2003: 397)

Kavel işçileri, tersane işçileri, Profilo, Philips, Tatko Servis ve ilaç fabrikalarındaki işçiler Levent'e doğru yürüyüşe geçmiş, İstinye'deki diğer işçilerle birleşmiştir. İşçi yürüyüşleri yol boyunca kolluk güçleri tarafından kesintiye uğratılmış, bu sebeple sıklıkla çatışmalar meydana gelmiştir. İşçilerin polis müdahalesine karşı kendilerini koruması üzerine silahlı müdahale başlamış, çok sayıda işçi ve polis yaralanmıştır. İşçilerin ilerleyişini durdurmak için İstanbul'un pek çok yerine barikatlar kurulmuştur. Fakat hiçbir barikat işçinin yürüyüşünü engellememiştir. (Cumhuriyet Gazetesi, 16 Haziran 1970, s.1)

Barikatı aşan işçi birlikleri Mecidiyeköy istikametine yönelmiş ardından Esentepe'teki, diğer bir işçi koluyla birleşmiştir. Kolluk güçleri tarafından engellenen işçiler Gayrettepe'de ablukaya alınmış, Profilo işçileri ile birleşmesi engellenmiştir. Bunun üzerine işçiler Haliç'e yönelmişlerdir. Avrupa yakasındaki işçiler büyük bir çember hattı meydana getirerek Unkapanı köprüsünü kapatmışlardır. (Öztürk, 2001: 86.) Anadolu yakasındaki Arçelik, Doğu Galvaniz ve Ankara asfaltındaki işçiler eylemlerini üç ana hatta gerçekleştirmişlerdir. Bu işçiler Kadıköy'e doğru yürüyüşe geçerek ECA, Tekel, Singer ve Vinylex işçileri birleşmeyi hedeflemiştir. Fakat işçi yürüyüşü çoğunlukla kolluk tarafından kesintiye uğratılmıştır. (Cumhuriyet Gazetesi, 16 Haziran 1970, s.1.)

Kolluk barikatını aşan işçilerin yürüyüşü bu defa Suadiye'de kesilmiş, buradaki barikatı aşan işçilerin önü ikinci kez Fenerbahçe Stadı'nın önünde kesilmiştir. Kolluk kuvvetleri işçi mukavemetine karşı silah kullanmış, bu durum işçilerle kolluk arasında büyük bir çatışmayı meydana getirmiştir. Üsküdar'da başlayan eylemler polis müdahalesiyle karşılaşmış, işçilerle polis arasında arbede meydana gelmiştir. Olayların büyümesi üzerine askeriye devreye girmiştir. (Ateşoğulları, 2003: 38.) Gebze'den yola çıkan işçiler Kartal'daki diğer işçi örgütleri ile birleşmiş ve Kadıköy Meydanı'nda büyük bir kortej oluşturmuştur. Ülkenin dört bir yanından İstanbul'a gelen işçiler, kitleler halinde yürüyüş gerçekleştirmiştir. Bakırköy'de direnişe geçen işçiler "Anayasaya aykırı kanun çıkaranlar işçi düşmanıdır", "Anayasa ve sendika özgürlüğünü alanlara derslerini vereceğiz" yazılı pankartlarla yürümüşür. (Algül, 2020: 394.)

Üsküdar'daki Otosan ve Tekel işçileri Beylerbeyi istikametine yönelmiş, Kadıköy'deki diğer işçi kolu ile birleşmiştir. Kadıköy'de işçileri yoğun bir kolluk kuvveti karşılamış, barikatlarla işçilerin geçiş yolları kapatılmaya çalışılmıştır. İşçilerin direnmeleri üzerine kolluk tarafından işçilere ateş açılmış, bunun üzerine Kadıköy'de yoğun bir işçi-polis çatışması meydana gelmiştir.(Sülker,2005:138) Çatışma esnasında bir grup işçi kolluğun oluşturmuş olduğu barikatları aşarak Kadıköy iskelesine inmeyi başarmış, kaymakamlık binası ile karakolu abluka altına almıştır. Olayların kontrolden çıkması üzerine kolluk Kadıköy iskelesini kuşatmış, direnen işçilere ateş açmaya başlamıştır. (Akşam Gazetesi, 16 Haziran 1970, s.1.) Polis tarafından ateş açılması sonucu Mutlu Akü Fabrikası'dan Yaşar Yıldırım, Vinleks'ten Mustafa Bayram ve Cevizli Tekel Fabrikası'ndan Mehmet Gıdak adlı işçilerle birlikte bir esnaf ve bir de polis yaşamını yitirmiş, yüzlerce işçi de yaralanmıştır.(Milliyet Gazetesi, 16 Haziran 1970, s.1.)

16 Haziran'da Ankara'da da büyük bir işçi direnişi gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin de dâhil olduğu eylem büyük sanayi çarşısında gerçekleşmiştir. Ankara esnafının da protestoculara verdiği destekle eylemin sahası büyümüştür. Eyleme polisin müdahalesi çatışmaları şiddetlendirmiştir. Kortej halinde Ulus'tan Kızılay'a yürümek isteyen göstericilerin önleri polisler tarafından sıklıkla kesilmiş, çok sayıda öğrenci ve işçi gözaltına alınmıştır. (Ankut, 2012: 33-35) Kocaeli'nde de işçiler kitleler halinde şehir

merkezinde toplanarak miting düzenlemişlerdir. Şehirde meydana gelen kitlesel eylem birliği karşında hükümet tedbir alma yoluna gitmiş ve bölgeye askeri birlikler göndermiştir. Adana, Bursa ve İzmir'de de işçi korteji gerçekleştirilmiş, fabrikalarda başlayan direnişler, kentin geneline sonra tüm bölgeye yayılmıştır. (Cumhuriyet Gazetesi, 16 Haziran 1970, s.1.)

15 Haziran günü, 115 iş yeri ve yaklaşık 75 bin işçiyle başlayan direniş, 16 Haziran'da 168 fabrika ve 150 bine yakın işçi ile şahlanmıştır. Eylem yoğun olarak Marmara ve Kocaeli bölgesinde gerçekleşmiş, eyleme daha çok sanayi işçileri katılmıştır. Türkiye'yi sarsan eylemler hükümeti oldukça zor durum durumda bırakmıştır. Eylemlerde yoğun bir kolluk gücü kullanılmıştır. Buna rağmen engellenemeyen eylemlere 1.Ordu Komutanlığı müdahil olmuştur. Çok sayıda yaralanma ve ölüm vakasının yaşanması üzerine DİSK yöneticileri işçilere durun çağrısında bulunmuş, bunun üzerine eylemler son bulmuştur.(Anadolu Gazetesi, 17 Haziran 1970, s 1.) İki gün süren eylemlere çok sayıda fabrikadan 75.000 dolayında işçi katılmıştır. Gösterilere yalnızca DİSK üyesi işçiler katılmamış aynı zamanda çok sayıda Maden-İş'e, Metal-İş'e ve Türk-İş 'e bağlı işçiler de katılmıştır.(Çavdar, 1995: 163.)

Eylemlerin sona ermesiyle Ankara, Adana, Bursa ve İzmir'de de küçük çaplı olaylar yaşanmıştır. İki gün süren eylemlerin sonucunda beş kişi hayatı kaybetmiş, 200 kişi yaralanmış ve yüzlerce kişi gözaltına alınmıştır. Kadıköy'de meydana gelen olaylarda 2 işçi, 1 polis ve 1 esnaf yaşamını yitirmiştir. Olayların akabinde Bakanlar Kurulu kararı ile Kocaeli ve İstanbul'da 60 günlük bir sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetimin ilanından sonra DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler olmak üzere, DİSK ve üye sendikaların yöneticileri tutuklanmıştır. (Koç, 2003: 87)

Eylemlerin sorumlusu olarak 260 kişi hakkında 69 ayrı dava açılmıştır. Açılan davalar sıkıyönetim mahkemelerinde görülmüş ve karara bağlanmıştır. Sıkıyönetim mahkemeleri 15/16 Haziran olaylarından DİSK'i sorumlu tutmuş, eylemlerin DİSK'in liderliğinde gerçekleştiğini beyan ederek halkı kışkırtmakla suçlamıştır. Mahkeme işçiler hakkında da karar verirken işçileri halkı isyana teşvik etmekle, kamu malına zarar vermekle, toplantı ve gösteri yasasını ihlal etmekle suçlamamış ve pek çok işçi hakkında tutuklama kararı vermiştir. (Gülen, 2021: 6) Sıkıyönetim mahkemelerinde yalnızca işçiler, DİSK yöneticileri ve siyasetçiler yargılanmamış aynı zamanda dönemin gençlik önderleri de yargılanmıştır. Bu yargılanmalar Dev-Genç yargılanması adı altında gerçekleştirilmiş ve Dev-Gençlilerin bazıları 15-16 Haziran eylemleri nedeniyle tutuklanıp yargılanmışlardır.(Milliyet Gazetesi, 17 Haziran 1970, s.1.)

Eylemler 17 Haziran günü de kısmen devam etmiştir. İstanbul'da bazı fabrikalarda, atölyeler ve işletmelerde işçiler direniş göstermiş, işyerlerini boykot ederek üretim yapmamışlardır. Bazı işyerlerinde işçiler yalnızca makinelerin başında oturmuş, üretimi yer yer aksatmış ve üretimi elden geldiğince yavaşlatmıştır. İşçiler protestolarına 10 gün kadar devam etmiş fakat işyerlerinde işverenin baskısı, muhtıranın yetkisiyle askeriye ve ekonomik yaptırımlardan dolayı eylemlerini sona erdirmek zorunda kalmıştır.(Cumhuriyet Gazetesi, 16 Haziran 1970, s.1.)

Sonuç

Üretim ilişkilerin çeşitlenmesiyle ortaya çıkan sınıf mücadelesi Sanayi Devrimi ile çatışmaya dönüşmüştür. Sanayi Devriminin meydana getirdiği ağır yaşam koşulları, uzun saatlere dayanan çalışma süreleri, düşük ücret, sağlıksız beslenme gibi temel sorunların mevcudiyeti ve bu sorunların görmezden gelinmesi işçi sınıfını direnişe sevk etmiştir. Başlangıçta örgütsüz gerçekleşen bu direniş hareketleri bir süre sonra dayanışma birliklerini

meydana getirmiş, otoriteye, sermayedara karşı sınıf bilinci sağlamıştır. İşçiler direnişlerinde otoritenin ve sermayedarın tahakkümü ile karşılaşmış; bu durum işçileri yıldırmaştır. Sendikaların da desteğiyle işçiler giderek politik eylemler gerçekleştirmişlerdir.

Bu süreçte gerçekleşen eylemler bir hak arayışı şeklinde gerçekleşmiş, sendikaları toplumun temel taşı haline getirmek için yoğun bir çaba sarf etmiştir. İşçiler sendikalar vasıtasıyla temel hak ve özgürlüklerini elde ettikleri için sendikaları var güçleriyle korumuşlardır. İşçiler sendikalar sayesinde bilinçlenip örgütlendikleri için otorite tarafından sendikalar denetim altında tutulması gereken yapılar olarak görülmüştür. Sendikalara uygulanan yaptırımlar işçi sınıfını kitlesel direnişe sevk etmiş, işçi sınıfı sendikalarına sahip çıkmıştır. Güçlü sendikacılık yaratılması için işçiler anayasanın kendilerine tanımış olduğu hakları kullanarak sendika seçme özgürlüğünü savunmuşlardır. Sermayedarın ve otoritenin kendilerine dayatılan sendikaya üye olmayı reddetmiş, sokaklara çıkmıştır.

İşçilerin kitleler halinde sokaklara çıkması otoriteyi telaşlandırmış, işçilerin sendikal haklarını kısıtlayıcı yasaları uygulamaya koymuştur. Bu durum işçi direnişini daha da kuvvetlendirmiş, işçi, direnişi ile ülke tarihini sarsan olaylara sebebiyet vermiştir. İşçi direnişine karşı yoğun bir kolluk gücü kullanılmış, pek çok işçi ve polis yaralanmış, hayatını kaybetmiştir. Ülkede sıkıyönetim ilan edilmek zorunda kalmış, sendika üyeleri, işçiler, eyleme destek veren öğrenciler tutuklanmıştır. Ülke sosyo- ekonomik anlamda gerilemiş, hükümete olan inanç sarsılmış ve kısa bir süre sonra askeri vesayet yönetime el koymuştur. Ülke tarihinin en büyük işçi direnişi pek çok yönüyle tarihe damgasını vurmuştur. Bu direniş ile işçiler uzun vadede önemli kazanımlar elde etmişlerdir.

Eylemlerle işçilerin dayanıştığında ne kaç güçlü olabildiği ortaya konulmuştur. İşçiler, yasaların tanımış olduğu haklarla verdiği mücadelede örgütlenmenin başarıda ne kadar ehemmiyetli olduğunu göstermiştir. İşçi sınıfının ülkede ne kadar etkin bir rol oynadığı gözler önüne serilmiş ve işçi sınıfının ülkede çok önemli bir dinamik olduğu kabul edilmiştir. İşçi, mücadelesinde ne kadar haklı olduğu kabul ettirmiştir. İşçiler göstermiş olduğu bu dinamizmi ile antidemokratik yasaları geri çektirilebilmiştir. 15/ 16 Haziran büyük işçi zaferi, işçinin neler yapabileceğini en açık haliyle gözler önüne seren en şanlı direnişi olmuştur. Sendikal mücadelenin en önemli yapı taşı meydana getirmiştir.

Kaynakça

Kitap

- ALGÜL, S. (2020), “Türk-İş ve Ap’nin Sendikal Yasaları Değiştirme Girişimi”, Edi: Aziz Çelik, **Disk Tarihi: Kuruluş, Direniş, Varoluş (1967-1970)**, DİSK Yayınları, İstanbul.
- ANKUT, N. (2012), **Sebebi ve Yarattığı Sonuçlar İtibarıyla 15-16 Haziran Büyük İşçi Direniş- (Etkinlik Konuşmaları)**, Derleniş Yayınları, İstanbul.
- AKTAY, N. (1993), Sendika Hakkı, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası, Ankara.
- ATEŞOĞULLARI, K. (2003), **15-16 Haziran İki Uzun Gün ve Bir Uzun Yürüyüş**, Birleşik Metal İşçileri Sendikası Yayınları, İstanbul.
- ATEŞOĞULLARI, K. (2003), **İki Uzun Gün ve Bir Uzun Yürüyüş**, 15-16 Haziran, Birleşik Metal-İş Yayınları.
- AYDIN, Z. (2010), **Kanunsuz Bir Grevin Öyküsü Kavel 1963**, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul.
- AYDIN, Z. (2003), “15-16 Haziran Büyük İşçi Direniş,” **Derinden Gelen Kökler, Birleşik Metal-İş Sendikası Yayınları, İstanbul.**
- ÇAVDAR, T. (1995), **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den günümüze)**, Ankara.
- ÇEÇEN, A. (1973), **Türkiye’de Sendikacılık**, Özgür İnsan, Ankara.
- ÇELİK, A. & AYDIN, Z. (2006), **Paşabahçe 1966 Gelenek Yaratan Grev**, Tüstav Yayınları, İstanbul, .
- Disk Tarihi, Kuruluş- Diriliş- Varoluş- 1967-1975**, Edi: Aziz Çelik, DİSK Yayınları, İstanbul, 2020.
- EYRENCİ, Ö. (1984), **Sendikalar Hukuku**, Banksis Yayınları, İstanbul.
- HARMAN, C. (2008), **Halkların Dünya Tarihi Taş Devrinden Yeni Binyıla**, Çev: Uygur Kocabaşoğlu, Yordam, İstanbul.
- GÜZEL, M. Ş. (2008), **İşçi Tarihine Bakmak**, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul.
- İŞIKLI, A. (1990), **Sendikacılık ve Siyaset**, İmge Kitabevi, Ankara.
- KOÇ, Y. (2010), **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi, Osmanlı’dan 2010’a**, Epos Yayınevi, Ankara.
- KOÇ, Y. (2003), **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- KORAY, M. (2008), **Endüstri İlişkileri**, Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları, İzmir.
- KORAY, M. (1994), **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İzmir.
- MAKAL, A. (2011), **Ameleden İşçiye**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MUNCK, R. (1995), **Uluslararası Emek Araştırmaları**, Ankara, Öteki Yayınevi.
- ÖZTÜRK, S. (2001), **İşçi Sınıfı – Sendikalar ve 15/16 Haziran Olaylar-Nedenleri-Davalar Belgeler-Anılar- Yorumlar**, Sorun Yayınları, İstanbul.

- PIÇAK, M. & KADAH, H. (2017), “Türkiye’de Sendikalaşmanın Tarihsel Gelişimi” **Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları**, Edi. Selçuk Koç, Sema Yılmaz Genç ve Kerem Çolak, Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları, Kocaeli.
- ROBERTS, J.M. (2010), **Avrupa Tarihi**, Çev: Fethi Aytuna, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- SAYMEN, F. H. (1954), **Türk İş Hukuku**, Hak Kitabevi, İstanbul.
- SÜLKER, K. (2005), **15-16 Haziran Türkiye’yi Sarsan İki Uzun Gün**, İleri Yayınları.
- TANÖR, B. (2000), “Sendika Hakkı ve Özgürlüğü”, İnsan Hakları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- YARDIMCI, M. E., İNCE M. R., EKİZ, R., (2018). “1929 Dünya Ekonomik Krizinin Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları**, (Editörler: Selçuk Koç, Sema Yılmaz Genç, Kerem Çolak), Umuttepe, Kocaeli.
- YAZICI, E. (1996), **İşçi Hareketi**, Aktif yayınları, Ankara.
- Makale**
- AKMAN, Ş. T. (2009), “Hukukun Politik Niteliği Üzerine”, **Ankara Barosu Dergisi**, 67 (2), 58-76.
- BALKILIÇ, Ö. (2017), “Demir Döküm’ün Sıcağında Ağustos İşgali,” **Emek Tarihi Dergisi**, Sayı: 281, s.32
- CAN, Ş. (2018), “DİSK: Devrimci Sendikacılıktan Sınıf ve Kitle Sendikacılığına (1967-1980),” **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 2, (665-714).
- ÇELİK, A. (2018), “DİSK’in Kuruluş ve Varoluş Yılları (1966-1970),” **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı:2, (617 - 663).
- DEMİR, F. (2007), “Atatürk Dönemi Çalışma Hayatımız,” **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, 20 (4-5), (28-34).
- GEMİCİ, N. B. & GEMİCİ, C. (2017), “5953 Sayılı Basın İş Kanunu’nda Kıdem Tazminatı Düzenlemesi,” **İş ve Hayat Dergisi**, 3 (5), (272-289).
- GÖKTÜRK, E. (2020), “Türk-İş’te Sosyal Demokrat Muhalefet ve DİSK’e Yönelim: (1970-1975),” **Mülkiye Dergisi**, 44 (2), (321-340)
- GÜLEN, A. (2021), “15-16 Haziran İşçi Olaylarının Kocaeli Basınındaki Yansımaları,” **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 12 (2), (2-13).
- GÜLMEZ, M. (2005), Uluslararası Çalışma Örgütünde Üçüncü Kuşak Koruma: Temel Haklar İzleme Sistemleri Ve Yıllık İzleme Sisteminin İlk Dört Yılı, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 55(1), (563 – 603).
- GÜNGÖR, B., AKSÖZ, F. N. (2021), “1929 Dünya İktisadi Krizi, Otoriterleşen Devletler ve Türkiye’ye Yansımaları,” **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 25 (1), (33-52).
- İLERİ, Ü. (2015), “1960’lı ve 1970’li Yıllarda İşçi Örgütlenmelerini Hazırlayan Etmenler,” **Emek ve Toplum**, 4 (10), (200-226).
- İRGE, N. F. (2005), “Gelişmiş Kapitalizm Eşliğinde Yeni Sömürgecilik,” **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6 (1), (59 – 88).

- KANCA O. C. (2012), “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar,” **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 9 (19), (47-63).
- KARATAŞ, İ. (2020), “12 Mart Müdahalesine Giden Yolda Cumhurbaşkanı’na Gelen Şikâyet ve Öneriler,” **History Studies**, 12 (4), (1955-1971).
- KOCA, D. (2020), “Sanayi Devrimlerinin Tarihsel Arka Planı ve İşgücü Becerileri Üzerindeki Yansımaları,” **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 10 (16), (4531 - 4558).
- KOCA, M. (2017), “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kurulan Sosyalist Partiler İnönü,” **Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 6 (2), (73 - 87).
- KOÇAK, M. H. & ÇELİK, A. (2016), “Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi,” **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı:1 (1), (647-678).
- KUTLU, D. C. (2020), “Emek Platformunun Kuruluşu, Gelişimi ve Dağılışı: Tanıklıklara ve Belgelere Dayalı Bir Araştırma,” **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 2,(65) , (815-884).
- MAHİROĞULLARI, A. (2015), “5018 Sayılı Kanun’un Temel Felsefesiyle Çelişki: Gayr-ı Siyasi Sendikacılıktan Partili Sendikacılığa Yöneliş (1947-1960),” **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı:68, (63-88)
- MAHİROĞULLARI, A. & BAŞEL, H. (2016),“ Anadolu’da Kurulan İlk Yerel Sendikalardan Biri: Sivas Demiryolu İşçileri Sendikası,” **Karatahta İş Yazıları Dergisi**, Sayı: 6, 1-22.
- MAHİROĞULLARI, A. (2001), “Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar” **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2 (1), (161-190).
- MILLEN, B. H. (1968), “Gelişen Ülkelerde Sendikalar ve Siyaset,” **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 0 (19), (1-16).
- NURDOĞAN, A. K. (2018), “Uluslararası Çalışma Örgütünün (UÇÖ-ILO) Yüzüncü Yıl Dönümü ve Türkiye İlişkileri,” **Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi**, 3 (4), (78-95).
- ÖZDEMİR, U. (1992), “İşçi Sınıfının Tarihsel Misyonu Tanımlar, Teknolojik Süreçler,” **Gelenek Dergisi**, Sayı: 41.
- SAVCI, B. (1953), “Türkiye’de İnsan Haklarının Gelişmesiyle İlgili Hareketler (1951 Yılında),” **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 8 (1), (165-178).
- SELÇUK, E. K. & KOCA, B. (2022), “Solun Aydınla Bakışı: Türkiye’de 1960’lı Yıllarda Sol Çevrelerde Asker-Sivil Aydın Zümre Tartışması”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 48, 61-77.
- ŞAHİN, H. Ç. (2010),“ Türkiye’de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi,” **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:7, (21-30).
- TAŞ, H. Y. (2012), “Toplumsal Sınıfların Değişim Sürecinde Sendikalar ve Sendikaların Geleceği,” **Emek ve Toplum Dergisi**, 1 (1), (60-80)

- TEKEREK, M. (2020), “Cumhuriyet Halk Partisi İktidarında İşçiler (1923-1938),”**Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XX (40), (175-199)
- TURAN, Z. (2011),“**Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi** ”, Niğde Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4 (1), (56 – 80).
- TURGAY, F. (2017), “1960-1963 Dönemi İşçi Eylemlerine Aşağıdan Bakmak,”**İnsan&İnsan Dergisi**, 4 (3), (253 – 263).
- YILDIRMAZ, S. (2018),“ İşçilerin Kütüphanesi: Türkiye’de Sendikalı İşçilerin Entelektüel Kaynakları (1946-1961)”,**Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı; 4, (2083- 2128).

Seminer

- Cahit Talas, “Cumhuriyet Döneminde Sosyal Politika”, **Cumhuriyetin 50.Yılında Türkiye’de Sanayileşme ve Sorunları Semineri**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1975, (835-868).

Gazete

- “Örnek Protesto”, **Kim**, 30 Kasım 1961, s.25
Tercüman, 31 Aralık 1961,s.1
- “Kavel”, **Kim**, 8 Mart 1963, s.23.
- “Derby Fabrikasını İşçiler İşgal Etti, **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 1968, s.1
- “10.500 İşçi Grevde”, **Tercüman Gazetesi**, 11 Ocak 1969, s.1
- İşçiler Nisan ve Mayıs Ayı Ücretlerini Alamayınca Alpagut Linyit İşletmesinde Fiili Durum Yaratıldı”, **Yeni Gün Gazetesi**, 14 Haziran 1969, s.1
- “İşçi Koç’un Kölesi Değildir,” **Ant Dergisi**, Sayı: 132, 12 Ağustos 1969, s.1
- “Sıkıyönetim İlan Edildi,” **Milliyet Gazetesi**, 17 Haziran 1970, s.1
- “İşçi Yürüyüşünde Üç Ölü Var”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Haziran 1970, s.1
- “Tekstil Kesiminin Kalbi Durdu,” **Tercüman Gazetesi**, 15 Haziran 1970, s.1.
- “DİSK Direnişe Geçti”, **Milliyet Gazetesi**, 15 Haziran 1970, s.1.
- Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Haziran 1970, s.1.
- “15-16 Haziran 1970’de Ne Oldu”, **Metalürji**, Sayı:174 Haziran 2015, s.41
- 10 Bin Kişilik Bir İşçi Grubu Şevket ve Ali Demirel’in Ortak Olduğu Haymak Fabrikasını Tahrip Etti, **Günaydın Gazetesi**, 16 Haziran 1970, s.1.
- “Ve Bir Fabrika Tahrip Edildi,” **Milliyet Gazetesi**, 15 Haziran 1970, s.1
Cumhuriyet Gazetesi, 16 Haziran 1970, s.1
- “Çatışma Kadıköy Tarafında oldu”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Haziran 1970, s.1
- “İşçilere Ateş Açıldı,” **Akşam Gazetesi**, 16 Haziran 1970, s.1
- “Kanlı Direniş”, **Milliyet Gazetesi**, 16 Haziran 1970, .1
Cumhuriyet Gazetesi, 16 Haziran 1970, s.1

“ Sıkı Yönetim İlan Edildi, Masum İşçi Bir İhtilal İçin Teşvik Olundu”, **Anadolu Gazetesi**, 17 Haziran 1970, s.1.

“Devrimci Güçler, Emekçiler Aleyhine Hazırlanan Yeni İş Kanununu Protesto Etiler,” **DİSK Devrimci Sendikaların Sesi**, Sayı: 3, 3 Mayıs 1976, s.1.

Tez

Gökhan Kayhan, “Özyönetim Ve Çalışanın Davranışsal Sonuçları Arasındaki İlişkisi,” **Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gebze, 2015, s.35